

НЕБЕСКЕ И АСТРОНОМСКЕ ПОЈАВЕ У СРЕДЊОВЕКОВНИМ АПОКРИФИМА

МИЛАН СУБОТИЋ

*Студент докторских студија, Одсек за српску књижевност,
Филозофски факултет у Новом Саду, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад
E-mail: tallstoryteller@outlook.com*

Резиме: Размотрене су небеске и астрономске појаве у средњовековним апокрифима. Одабрали смо да посматрамо и небеске појаве, јер се у средњем веку није правила разлика између звезданог и дневног неба. Данас, ми знамо да је небо последица преламања Сунчевих зрака током преласка у Земљину атмосферу. Зато ћемо под небеским појавама посматрати појаве метеоролошког облика.

Кључне речи: апокрифи, астрономија у култури

АПОКРИФ КАО КЊИЖЕВНИ ЖАНР

Подела апокрифа је једноставна подела ових текстова на старозаветне и новозаветне апокрифе. Апокрифи типа *виденија небеса* често говоре о посети човека небесима. Овакви апокрифи допуњују канонска дела и говоре о сазнањима непознатим и недоступним. Новозаветни апокрифи имају велику повезаност са пророчанствима, често се у новозаветним апокрифима јављају старозаветни пророци, па један текст може припадати у обе поделе (условно гледано). Старозаветним апокрифима о посети небесима су слични новозаветни апокрифи о есхатолошким догађајима и апокрифи о оностраним посетама. Апокриф о Исајином виђењу се издваја због свог изразитог христијанизованог елемента (нагласак на појашњењима о празницима).

Апокрифи су „чинили посебан слој штива који је у великој мери утицало на обликовање о представама и појавама које су у *Библији* тек споменути или само наговештени. Они су својеврсна допуна библијским недореченостима. У њима се више него у другим видовима књижевности разоткривају тајне овог света” (Јовановић 2005/1, 9), односно: „Њихов назив потиче од грчке речи *απόκριφος* која је (...) у античко доба означавала списе чије је коришћење било приступачно само одабраним члановима, а за већину су они остајали тајни. (...) У првим хришћанским вековима, овај жанр се почео

везивати за оне списе који нису обухваћени пописом канонских књига *Старог* и *Новог Завета*. Стога су означивани као *тајни*, или *скривени*. Иако су имали предзнак *апокрифног*, ови списи нису обавезно имали јеретички смисао нити су противречили хришћанском учењу. Понекад су приписивани познатим учитељима и црквеним оцима, што је иначе позната појава у средњем веку” (Јовановић 2005а, 10). Томислав Јовановић говори о *чистим* апокрифима, односно, то су „прозни књижевни списи који обухватају библијске личности и теме, интерпретиране на нешто другачији, углавном маштовитији начин, и који из било ког разлога нису доспели у канон *Старог* или *Новог Завета*” (Јовановић 2005а: 11). Томислав Јовановић појашњава да се често ови, *чисти* апокрифи разликују од „састава који немају везе са библијским догађајима, или личностима”, а то су: *састави којима припадају апокрифне молитве, апокрифна питања са одговорима, гатарским врстама (луновник,¹ трепетник, сановник, громовник) који се јављају као апокрифни списи на списку забрањених врста* (Јовановић 2005, 11). Апокрифи се деле на старозаветне и новозаветне апокрифе, а онда по неким ужим тематским одређењима. За наше изучавање су најбитнији аполрифи типа *виденија небеса* (Варух, Енох, Исаија) иако се елементи оваквих апокрифа могу приметити у једном тексту из циклуса *Завети дванаест патријарха (Апокриф о Левију;* Јовановић 2005а, 449), али се могу уочити у новозаветним делима (посебно у апокрифима о посети оном свету и апокрифима са елементима есхатолошких пророчанстава). Сматрамо да је оволико чињеница довољно да схватимо апокриф као део књижевности средњег века и као значајну област српске књижевности, али истражену област која нам може показати развој и историју српске књижевности код Срба, а то је главни циљ овог изучавања.

Друштвено непризнат апокриф
 -скривен (непознат)
 -неканонски
 -кривоверје

Јавно читан апокриф:
 -препознат (јавно читан)
 - не одступа од канона
 -присутан у зборницима

НЕБЕСКЕ ПОЈАВЕ

Томислав Јовановић примећује да су апокрифи утицали на уметничке и народне књижевности. Приповетка „Зашто у људи није раван табан” говори о крађи Сунца, а као предложак народном приповедачу је послужио апокриф о борби Светог Архангела Михаила, а жестина, која се наводи у овом апокрифу, надахнула је народног приповедача да крађу небеских одежди и сакралних инсигнија, замени крађом Сунца која је за њега простор соларног мита. Сам апокриф о борби би се могао посматрати као побуна вазала према свом монарху, само ако би му одузели религиозни контекст. То још јаче показује због чега та тема није била разумљива народном приповедачу, али је

¹ Примери оваквих схватања у: *Азбучник Ђ. Трифуновић.*

била занимљива народном читаоцу. Дозвољавамо могућност да је народни приповедач изменио ову приповетку због својих слушаца (Јовановић 2005а, 61, 99-104).

РАСПОРЕД НЕБЕСА

Распоред небеса ћемо најбоље објаснити ако упоредимо како се приказују ти облици у појединим апокрифима. Због тога ћемо само навести кратко шта је посебно за поједина небеса, а онда ћемо навести шта се уочава на небесима.

Распоред небеса						
Небо	Варух	Енох	Исаија	Левије	Апостол	Црноризица
1. небо	Радници на кули	Старешине и облаци	Песма Светих Ангела	Тужно небо	Св. Ангели чувари душа	Прва врата небеска (огњено језеро)
2. небо	Надзорници радника	Преступници и Господњи	Са повећањем висине, повећава се и слава Светих Ангела	Антички елементи	Пресуде душама (?)	Друга врата небеска (киша из језера)
3. небо	Путања небеских тела	Праведници и неоправедници		Светлије небо (светитељи)	Рајска врата	Трећа врата небеска (извор реке Јордан)
4. небо	Небески Змај (Јовановић 2005а, 118)	Путања небеских тела (Сунце, Луна,)		Појас прве планете (светиња над светињима) (можда Сунце)	Обећана земља (рајска ливада)	Птица Свети Илија држи прва точак за залихе воде на небесима
Наредно небо	Врата	Људи висине планина (?)		Свети Ангели, сваким лепотом украшени	(Појас друге планете) Хор Господњи	Корабља и Свети Ангели Херувими
Шесто небо	Славопој Светих Ангела	Слаткогласје Светих Ангела	Свети Ангели истог изгледа	Свети ангели (гласници хора) и Престоли Владичанства	Рајске реке као боравиште Светих Праведника	Пут до места мучења (шупља гора и огњено језеро) и пут до раја
Седмо небо	Престо Божије славе	Престо Господњи	Господ у слави	Црква Небеска на престолу Вишњег	Христов град	Господњи престо

РЕЛИГИОЗНА УЧЕЊА

Религиозна учења се јављају у своја три облика као пресуда човечијим душама, као распоред Светих Ангела и као описи раја. Често се први Свети Ангел појављује на тлу како би провео апокрифног јунака кроз небеса и објаснио му поједина места.

Варух описује прво небо које је намењено радницима на кули. Друго небо је намењено надзорницима на кули. Делује да су прва два неба били намењени душама животиња („И живљаху ту људи, са јеленским роговима, козјим ногама и овнујским телом“/ „И живљаху у њој инобразни, чија лица беху пасја, а рогови козји“, Јовановић 2005а, 117/118), јер рај не може бити место мучења, а християнизацијом је њихов облик постао химеричан и оправдан грехом.² Канонски, једина казна за покушај градње је језичка пометња (појава различитих говора).

Два апокрифа о Авраму (Јовановић 2005а, 403-424) показују његову жељу да види сва чуда Господња и Свети Архангел Михаило га узноси на небеса, али у оба апокрифа се преузимају новозаветне пресуде грешним и праведним душама са описом рајских врата. Појављују се и пресуде на основу књига, али су судије (апокриф о Светом Апостолу Павлу) старозаветни праведници. Наравно, даје се опис Престола Господњег, али дијалогски Глас Господа заповеда шта може да се Авраму дозволи, јер *Му је Аврам друг*. То је сигурно требало да повећа значај који има Аврам, односно да остави утисак о великом Авраму на читаоца. Сличан поступак је уведен и у апокрифу о старозаветном патријарху Левији, јер се тако оправдава његова освета (Господ оправда освету, па је зато уведен поступак *посете небесима*), а онда се наставља његовим примањем у свештенство (јерејство) како би се нагласило и појаснило Христово јерејство (Јовановић 2005а, 450). У ова два примера можемо да схватимо да је астрономска слика тадашње науке само повод да би се појаснили каснији и средишњи догађаји ових апокрифа, а многи апокрифи су под јаким хришћанским утицајем и све појединости подређују том учењу (апокриф о Левији је такав пример). То појашњава због чега ови апокрифи само имају елементе апокрифа типа посете небесима.

Таква су и два новозаветна апокрифа (апокриф о Апостолу Павлу и апокрифи о Анастасији³ Чрноризици). Апостол Павле (Јовановић 2005а, 408-414, 438-434) на прва два неба види веома развијене догађаје пресуде душама. Поред тога, оно шта се никада не дешава у астрономским апокрифима, то је стални поглед са неба на земљу како би се објаснило поједино питање Апостола Павла. Апостол Павле упитује и упознаје Свете Пророке, Гостољубиве Праведнике и неименоване Божије угоднике (односно њихове душе). Пре тога увиђа, кроз Рајска врата креће се до рајског језера, а преко рајског језера се креће корабљом, али увиђа и Свете Ангеле Херувиме.

² Управо чињеница о наставку њиховог бесмисленог посла (омиљена казна у митовима) нас наводи да помислимо да је да је писар/ преписивач животињске облике оправдао казном, а не пређашњом животињском симболиком. Попут хеленских митова, они настављају да раде своје бесмислене и тешке послове, али у тим описима се заборавља на животињске облике и о њима се више говори као о правим људима, а не о душама кажњеним животињским обликом.

³ Чрноризац је монах, па је на основу овог значења схватљиво да архаизам *чрноризица* означава монахињу.

Пошто сви наведени апокрифи говоре о седмом небу, делује нам да бисмо могли да упоредимо варијације седмог неба. Те варијације можемо поделити у две групе 1) приказани према старозаветном схватању и 2) приказани према делимичном христијанизованом учењу. У првој групи се увек јавља Престо Господњи пред којим се поклањају (Варух Престолу Славе Господње, Енох престолу Господњем, Исаија види Господа у слави).

После четвртог неба Варуховог путовања, наредно небо представља рајска врата и отварају се ударом грома. Шесто небо је пребивалиште Светих Ангела. Троструки удар грома најављује присуство Светог Архангела Михаила. Седмо небо је небо Божије славе и тада се чују умилна појања са шестог неба.

У другу групу би се могла поставити апокрифи у којима је седмо небо приказано на основу хришћанских есхатолошких учења (Левије види Цркву Небеску на престолу Вишњем, Апостол Павле се креће путем до раја у Христов град (Јовановић 2005б, 413-415, 424-426; 443-448, 454-455), а Анастасија Црноризица (Јовановић 20005б, 470-480) иде у рај, али је у средини Раја смештен Престо Господњи. Црква Христова и Христов Град можда представљају Вишњи Јерусалим о којем пророкује Свети Јован Богослов.

Трећу групу најбоље представљ Апокриф о Исаији (Јовановић 2005а, 150-161). Небеса апокрифа о пророку Исаији су сва испуњена Светим Ангелима подељеним у хорове и делује да је писар био упознат са Ромејским начином певања, јер препознаје леву и десну страну хора.⁴ Наравно, свако наредно небо има још већу славу и још лепше пева. Но, шесто и седмо небо немају поделу на две стране хора. Но, пророк Исаија није позван само да би га његов саветник (Свети Ангел) држао за руку и показивао му небеса, већ се одиграва и права драма прерушавања. Наиме, према Светом Предању, Намера Божијег отелотворења кроз Рождество је сакривена и од Светих Ангела, а тако што се у сваком појасу неба преображавао у изглед Светих Ангела тог неба. Тако је визуелно појашњено једно од учења Светог Предања Православне цркве, односно најављен је догађај Благовести.⁵ Тај утисак појачава и зачуђено запиткивање како Га нису приметили док је узео њихов облик. Овај апокриф је толико близак канонском учењу да уз њега стоји и датум⁶ када се читао, а можда је то и било на празник старозаветног пророка

⁴ Суботић 2023, 43 (Напомене 77), Тодоровић (2007) говори и хијерархији Светих Ангела и о њиховом прослављању песмом Господа. Лихачов појашњава порекло дела *Херувимске песме* у дубокој старини антике, а онда јој је додат хришћански смисао и постала је саставни део Ромејског начина певања (Лихачов; наведено према Суботић 2023, 56)

⁵ Суботић 2023 (Напомена 56);

⁶ Томислав Јовановић (2005а, 16) примећује да се првобитна забрана о апокрифима брзо изгубила: „Трајању појединих апокрифа је допринела необична чињеница да су они кроз векове, сасвим супротно првобитној заповести о светим и лажним књигама, били предвиђени за читање углавном за велике празнике“.

Исаије. Једина замерка пророку Исаији је то што можемо рећи да се и он придржава апокрифног правила о седам небеса, јер смо то правило учили у свим апокрифима; Насупрот *Старом Завету* које сматра да постоје два неба (*Шестоднев* 2008, 98), односно *Новом Завету* које говори о трећем небу. Библијска тумачења не објашњавају да ли изнад два неба, односно трећег неба⁷ постоје и друга небеса о којима бисмо могли разматрати. Често се небеса представљају као свитак који Свети Ангели размотавају, или се небо објашњава као шатор над равном земљом.⁸

НЕБЕСКЕ ПОЈАВЕ

За небеске појаве смо преузели учење о многим примерима који су данас предмет изучавања метеоролошких појава (гром, роса, присуство античких елемената, киша, снег, облаци, па путање рајских река). Но, увидећемо колико су ове појаве повезане са астрономским појавама и са религиозним учењем, па се често преплићу. Варух даје исправно објашњење о настанку кише испаравањем морске воде. Писару се не допада античко порекло овог објашњења, па се пита како од морске воде не пада слана киша. Речима писца напомене за *Шестоднев* Светог Василија Великог (2008), можемо рећи да је писар *апокрифа далеко од мора, па мало зна о морским појавама.*⁹ Свети Ангел објашњава да је Господ створио триста великих река и да се оне уливају у море, а Небеском Змају је дата велика жеђ како би могао стално да одржава исти ниво мора покушавајући да утоли своју жеђ. Свети Ангел даје другачије појашњење за појаву кише. Свети Ангел појашњава да би киша имала слан укус када би била пореклом од морских испарења, него постоје спремишта кише на небу (Јовановић 2005а, 118). Пошто немамо сазнања о постојању змаја на небу, претпоставићемо да је писац апокрифа надахнут истоименим сазвежђем Змаја и да је тако сместио овог (и за небеса) огромног змаја и дао му задатак да одржава ниво мора.¹⁰ Овај усамљени змај показује да су на небесима (сем Светих Ангела и Светих Угодника) сви усамљени, па имамо и пример соларне птице исто тако усамљене.

⁷ „Ми смо, пак, толико далеко од тога да не верујемо у постојање другог неба, да чак истражујемо и треће, чијег је виђења удостојен блажени Павле. Но, псалм који нам говори о *небесима небеса* пружа нам сазнање да постоји и више небеса”, (*Шестоднев* 2008, 100-101, Псалм 148,4; II Кор. 12,2).

⁸ Свети Василије Велики објашњава небо: „А што се тиче облика неба, довољно нам је оно што је рекао Исаија /.../, рекавши: *Разастро је небеса као платно*,” (Ис. 51,6; *Шестоднев* 2008, 68).

⁹ „Кападокија је удаљена од мора и Кападокијци, уопште, веома мало знају и стварима које се тичу мора“, (*Шестоднев* 2008, 194, напомена 26).

¹⁰ Иначе, ово веровање ће касније надахнути друго веровање о аждаји која пије из језера, а појављује се на небу као дуга (оптичка, преламање светлости, појава после кише).

Апостол Павле види спремиште античких елемената (огањ, снег, роса), а касније се говори о птици заштитници¹¹ која носи росу и друге птице носе на својим крилима свежину и тако настају облаци. Но, убрзо се јавља опис да ову птицу прати читаво јато које на својим крилима носи росу и тако се објашавају кишовити облаци

АСТРОНОМСКЕ ПОЈАВЕ

Варух приповеда како појаву Сунца најављује гром. Сунце је човек са венцем.¹² Венац се чисти пред Божијим престолом. Јављају се соларне птице (Феникс, петао). Луна (Месец) је имала исту светлост као и Сунце, али се насмејала кад су сви туговали („Свака твар”), па је због тога кажњена месечевим менама и слабијим светлом од Сунца. Изостаје канонско објашњење о смени дана и ноћи.¹³ Четврто небо је путања небеских тела.

Енох види слично небо. Но, код Еноха је развијено метеоролошко-бирокуратско виђење неба. Може се рећи да је подељено Светим Ангелима који су задужени за метеоролошке појаве (облаци, влага, роса). На првом небу су стрешине владичанства облачног неба. На другом и трећем делу су бирокуратске драме неправедних душа. Показује који значај књига има у средњем веку, али се и обичном човеку објашњава суд душама и муке за грешнике. Енох и премешта путању небеских тела са трећег¹⁴ на четврто небо и уместо приче о птици и о змају, он уноси Свете Ангеле као доносиоце облачне свежине, јер они прате Путању Сунца и расхлађују његову врелину. Но, Енох уноси различита врата за Сунце и за Месец која одређују њихову

¹¹ У овом трентку морамо подсетити на птицу Феникс, али и на Свете Ангеле који су доносиоци свежине и појаснити како су стари народи имали велики страх од велике врућине Сунчеве светлости, па су додавали небеска бића другачије симболике која би направила равнотежу.

¹² Овакво схватање Сунца је блиско Хеленском, Хелиос је првобитно био возар Сунца (огњене лопте), а касније је његов венац постао Сунце које одашиље Сунчеву светлост. Сличну митску слику примећујемо и у овом апокрифу.

¹³ „Кажу: Небо је часовник дана, месеца и година. Но за тај часовник потребни су само Сунце и Месец”, (Миланковић 2011: 155).

¹⁴ Код Еноха, треће небо је место за праведнике и место за мучење, а пресудом се раздељује у којем делу ће душа пребивати. Место рајских река је намењено праведницима, а север ових небеса је намењен мукама: „На том месту магла и тама. И нема ту светлости, него огањ и пламен. И мрак се налази на месту том, и студен, и лед, и тамнице” (Јовановић 2005, 136). Појаве, да се на небесима појављују места мучења и места за праведнике, можемо схватити као утицај дуалистичких схватања. Но, пре нам делују као остаци митских образаца уклопљених у апокрифно схватање. Познато је да је место мучења у старословенској митологији називано *смрзло*, а ми и овде уочавамо канонске претње мукама (огањ, пламен, недостатак светлост) и примере смрзла (студен, лед, тамнице).

путању и ово тумачење¹⁵ је означено бројним ознакама: „ Кроз прва врата излази 42 дана, кроз друга 35, кроз треће 35, кроз четврта 35, кроз 35 (дана). када кроз шеста врата истекне време излазака, окончавају се године. (...) И све друге луние путеве ми показаше. И на кретања њена показаше ми *Свети Анжели* (!): дванаест врата вечних на истоку кроз која излази луна по уобичајеном времену. Тако је са западним вратима по обиласку и према броју источних врата. Тим залази за западним вратима и година се окончава 364. даном. Изузетно креће се неких година и преко овог броја и за њега се каже¹⁶ да се преко небеса и година не убраја у број дана, јер се мења током године” (Јовановић 2005а, 137-138).

Уместо рајских врата, Енох види људе величине планина, али се не задржава на овом небу, стотине преписивања је утицало да се њихово порекло у тексту заборави и сада само изазивају страх код читаоца. Можда имају порекло у препотопским дивовима, или су они остаци соларних заштитника, то не можемо са сигурношћу разматрати. Само примећујемо да је шесто небо увек намењено појању Светих Ангела, а седмо небо пребивалиште Господа (у малим разликама између старозаветних и новозаветних апокрифа).

Распоред сфера			
Редни број сфере	Слика (М. Caetani)	Слика (В. Valhou)	Бројне одреднице (В.В.)
1. сфера	Месец	Луна	27 дана и 8 часова
2. сфера	Венера	Меркур	70 дана и 7 часова
3. сфера	Меркур	Венера	273 дана и 23 дана
4. сфера	Марс	Сунце	365 дана и 6 часова
5. сфера	Сунце	Марс	100 година

¹⁵ „Они су увидели да Сунце учествује, додуше, у дневном кретању неба од истока према западу, и тиме ствара дан и ноћ, али оно се при томе помера, из дана у дан, помало према истоку. Тим померањем, оно се опшета за годину дана на кугли звезда некретница по једној путањи која се зове еклиптика. Ова не стоји право на оси обртања, па зато дани дужају и краћају, и тиме стварају годишња доба“ (Миланковић 2011: 38).

¹⁶ Томислав Јовановић (2005а, 488) примећује: „Енохово име, споменуто је на неколико места у *Старом Завету* у 5. глави Прве књиге Мојсијеве (стихови 21-24) укратко је саопштено да је он живео 365 година. Овај податак га доводи у везу са бројем дана годишњег циклуса сунца те с обзиром на то и узношење на небеса он се сматра сунчевим херојем или царем. (...) Важност овог апокрифа је вишеструка је, јер се у фантастичним представама небеса и древној симболици налазе веома стара и слојевита схватања космоса исказана преко Еноховог путовања кроз вишње просторе”.

6. сфера	Сатурн	Јупитер	200 година
7. сфера	Јупитер	Сатурн	300 година
8. сфера	Сазвежђа	Сазвежђа	36000 година
9. сфера	Први покретни покретач	Први покретни покретач	Покретач
10. сфера	Емпоријум ¹⁷	Непокретни покретач	Непокретан

Распоред сфера наводимо према сликарском делу италијанског сликара имена Michangelo Caetani који је приказао небеске сфере према Дантеовом делу.¹⁸ Занимљива је чињеница да су тачно приказали распоред небеских сфера, само што би мале замене места морале да се појаве (Сунце би морало ићи у центар, Земља би се поставила на место Сунца и заменила место са Марсом, па би привукла Месец и Месец и Венера би заменила место са Меркуром, па би Сатурн и Јупитер заменили места). Неуком оку би ова замена места¹⁹ изгледала као играње деце са луткама, али ми смо направили велики обрт, коперникански обрт и показали да ранија астрономска сазнања (учење о небеским сферама) и није имало много омашки у односу на њихово знања (мислимо на сликара²⁰ по имену Bartolmeo Velhou) и високо поверење које су придавали оптичкој варки познатој као небо. О сферама покретача нећемо говорити, јер би њено порекло могли уочити још у праразмишљањима античких мислилаца,²¹ па и савремена астробиологија постоји, али у апокрифима не говори о њој, мада неки мислиоци (и тада²² и сада) у звездама виде сунца насељених светова. То само показујемо да у појединим научним дисциплинама нисмо одмакли од њих много, али још увек учимо и сазнајемо.

¹⁷ Емпоријум је први прави покретач (Непокретни покретач), односно пребивалиште божанског принципа.

¹⁸ Напоменућемо само да је Томислав Јовановић (2005а, 57) приметио да је апокрифни текст надахнуо познатог песника да састави његово познато књижевно дело.

¹⁹ Ова замена места је потребна делатност само за прву слику.

²⁰ Иако познаје две хемисфере планете Земље, он не одустаје да је приказује у средишту света са небеским сферама које се окрећу око ње, али даје и изнесе тог окретања, али и начин како се може бројно одредити.

²¹ Аристотел појашњава: „Један је, наиме, и појмом и бројем онај први непокретни покретач, а једно је оно што је увек и непрекидно покретано; само је, дакле једно небо”, Аристотел, *Метафизика*, 11, 8 (1074а). (наведено према: *Шестоднев* 2008, 99, Упореди *Шестоднев* 2008, 101, учење о осам сфера).

²² „Леукип и Демокрит су су тврдили да је небројено много светова који настају и пропадају”, (Наведено према: *Шестоднев* 2008, 100).

ЗАКЉУЧАК

Апокрифни текст се наставља на ранија сазнања о небу и насељава га различитим животињама. Поред тога, ту су и припадници човечанства који су кажњени животињским изгледом због својих грехова. Сам текст апокрифа треба да допуни апстрактну и метафизичку висину небеса о којој свештеници нису радо говорили. Тек усвајањем учења о небеским сферама и повезивањем са учењем о небеској хијерархији, распоређују се Небески Ангели по небеским сферама, заједно са небеским телима и небо добија висину.

Литература

- Јовановић Томислав: 2005а, *Апокрифи старозаветни: по старосрпским преписима*. Београд: Просвета - Српска Књижевна Задруга.
- Јовановић Томислав: 2005б, *Апокрифи новозаветни*, Београд, Просвета - Српска Књижевна Задруга.
- Лихачов Димитрије: 1972, *Поетика старе руске књижевности*, Београд, Просвета.
- Миланковић Милутин: 2011, *Кроз Васиону и векове*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Свети Василије Велики: 2008, *Шестоднев*, Нови Сад, Беседа.
- Суботић Милан: 2022, *Слаткогласни славуји*, Крагујевац, Центар за афирмацију стваралаштва *Поетикум*.
- Трифунковић Ђорђе: 1990, *Азбучник српских средњовековних појмова*, Београд, Полит.
- Тодоровић Јања: 2007, *О анђелима. Свети оци о Анђелима Господњим*, Београд.

CELESTIAL AND ASTRONOMICAL PHENOMENA IN THE MEDIEVAL APOCRYPHA

Celestial and astronomical phenomena in the medieval apocrypha are discussed. We chose to observe celestial phenomena as well, because in the Middle Ages no distinction was made between the starry sky and the daytime sky. Today, we know that the sky is the result of the refraction of the Sun's rays as they pass through the Earth's atmosphere. That's why we will look at meteorological phenomena as celestial phenomena.

Key words: Apocrypha, Astronomy in culture